

SOLIDARITET UDEN FORBEHOLD

Træk af Otto Felix Kanitz' socialistiske pædagogik blandt arbejderbørnene i 'Det Røde Wien' 1918 -1934

Af John Bertelsen

I det omfattende socialistiske opdragelsesprojekt i 1920erne var Otto Felix Kanitz den centrale skikkelse. En pædagogisk pionerindsats, der synes nærmest glemt i dag.

I 1927 var endnu et stort arbejderboligkompleks i Wien klar til indflytning. Karl-Marx-Hof ligger der endnu. Det funktionalistiske byggeri har, målt med vores alen, ret små lejligheder.

Byggeriet har egne børneinstitutioner og andre fælles faciliteter i samme gedigne byggestil. Der er tilknyttet små, eftertragtede, kolonihaver til komplekset. I dag er de fleste ikke fri for små alpehytter og havenisser.¹

Da jeg besøgte Karl-Marx-Hof første gang for nogle år siden, lå der blomster ved mindesmærket for borgerkrigens ofre i februar 1934.

Den socialdemokratiske skatteminister i Wien under den 1. Republik, Hugo Breitner, havde gennem hård beskatning af luksusforbrug sikret, at der mellem 1920 og 1929 blev bygget mindst 65.000 arbejderboliger. Børnehaven og fritidshjemmet i byggeriet var anatomiprofessor Julius Tandlers fortjeneste. Opbygningen af et stort social- og sundhedsreformprogram havde Tandler i spidsen. I et samarbejde med kunstnere sørgede Tandler for en oplysnings- og forebyggelsesvirksomhed i en unik brugsgrafisk udformning. Både Breitner og Tandler kom fra det wienske etablissement, men de fik begge betydende poster under det socialdemokratiske styre, der var ved magten i delstaten Wien indtil sammenbruddet i 1934.²

I februar 1934 blev kanonerne rettet mod Karl-Marx-Hof, hvor der boede 5.000 mennesker. Nazismens fortrop var i færd med opgøret med 'Det Røde Wien'. Ved Bruck am Mur blev arbejdere henrettet ved standretter.³

Kampene i Wiens gader varede fra 12. til 16. februar. Der blev kæmpet flere steder i Østrig, men hårdest i Wiens arbejderkvarterer. Retsopgøret blev gennemført med brutalitet og dødsdomme, der betød at det internationale samfund til sidst greb ind.

Mange arbejdere og socialdemokratiske ledere måtte flygte ud af landet. Flere til Brno i Tjekkoslaviet, der ikke ligger langt fra Wien. Blandt dem var Otto Felix Kanitz, socialdemokratisk parlamentsmedlem og leder af

det socialpædagogiske arbejde i '*Die Kinderfreunde*'.⁴

I Wien efterlod han sin kone, pædagogen Maria Kanitz og parrets 5 årige datter Ilse, der her mange år senere, beredvilligt har givet mig adgang til faderens efterladte papirer.⁵

Kanitz' pædagogik

Denne artikel handler om Kanitz' pædagogik og arbejde, der inden for pædagogikken synes nærmest glemt, eller – som professor Mogens Nielsen skriver i forordet til min bog om Kanitz' pædagogik – måske fortrængt? Det pædagogiske arbejde blev udviklet i årene op til udbruddet af første verdenskrig og blev foldet ud i tyverne. Det berørte flere hundrede tusinde arbejderbørn. Hertil Kanitz' store produktion, der først nu præsenteres samlet.

Bevidst om ekstrapoleringens risici mener jeg, at Kanitz' bidrag til pædagogikken er betydende indsigter, der også kan nuancere den aktuelle diskussion om socialpædagogik og børnekultur. Hertil kommer det væsentlige i at genindskrive denne pædagogik i pædagogikkens historie. Begge dele skal jeg vende tilbage til.

I bogen *En proletar slår ikke sine børn* har jeg mere indgående end det er muligt her, fremstillet Kanitz' pædagogik og de praksisfællesskaber han stod i spidsen for.⁶

Mellemspil

Trods dansk socialdemokratisk deltagelse i '*Sozialistische-Jugend-Internationale*' og børnesamarbejdet gennem '*Die Kinderfreunde*' var kendskabet til Kanitz' pædagogik herhjemme ikke stort. Et enkelt skrift af Kanitz blev der sat nogen fokus på i *Socialisten* i 1930'erne. Jeg skal ikke her gå ind i den diskussion, men blot nævne, at Carl Ludwig Skjoldbo udtrykte sig meget kritisk. Fra Elenius Koch og Ellen Andresen lød der mere positive toner. De fandt at Kanitz' socialistiske opdragelse kunne inspirere arbejdet i D.U.I.⁷

I 1932 forelå '*Fremtidens Stridsmænd*' af

Kanitz på dansk som en oversættelse af '*Kämpfer der Zukunft*' fra 1929.⁸

I Bomholts lille perle '*Arbejderkultur*' fra 1932 skitseres der træk af det socialistiske børne- og ungdomsarbejde, hvor inspirationen kunne være Wien, men Bomholt nævner det ikke.⁹

På det tidspunkt – 1932 – vaklede 'Det Røde Wien' allerede. To år senere brød borgerkrigen ud. I Brno havde Kanitz det svært. Rapporter fra Wien berettede, hvordan den vidtforgrene socialiste børneorganisation '*Die Kinderfreunde*' og '*Sozialistische-Arbeiter-Jugend*' blev overgivet til katolske institutioner eller blev plyndret og nedbrændt.¹⁰ Nazismens indflydelse voksede stadig. Kanitz var helt frem 1934 leder af '*Die Kinderfreunde*' og han sad i ledelsen af ungdomsarbejdet i '*Sozialistische-Arbeiter-Jugend*'. Kanitz publicerede ikke faglige tekster efter sin flugt til Brno.¹¹ Han ernærede sig ved blandt andet at optræde på værhuse med sange og digte.¹²

Trods advarsler rejste han til Wien engang i løbet af 1936 eller 1937. Her forsøgte han at forsørge sin familie.¹³ I 1938 blev han arresteret af Gestapo og deporteret til KZ-lejren Buchenwald, hvor han i 1940 døde af svære forfrysninger efter en natlig straffeappel.¹⁴

Der skulle gå mange år før der påny dukkede tekst af Kanitz op på dansk. '*Proletarbarnet i det borgerlige samfund*' er fra 1976 og en delvis oversættelse af Lutz von Werders tekstudvalg med titlen '*Kämpfer der Zukunft*' fra 1970. Heri er der flere artikler og en kort, men mangelfuld biografi.¹⁵

I '*Vanløsedagbogen*' fra 1983 peger Spæt Henriksen på, at skoleforsøgene ved Vanløse Skole i 1920'erne kunne være inspireret af Kanitz' pædagogik. Flere socialiste lærere var meget engagerede i skoleforsøgene, men jeg mener, at skoleforsøgene havde et andet grundlag og det er vanskeligt at se forbindelsen til Kanitz.¹⁶

Træk af Kanitz' pædagogik

I det følgende vil jeg trække tre centrale kate-

Otto Felix Kanitz og datteren Ilse. Billedet er udateret, men må være fra 1929. Ilse blev født i 1928. Schloss Schönbrunn, 'Die Kinderfreundes' residens og Kanitz' hjem ses i baggrunden. I 1919 'besatte' 'Die Kinderfreunde' det kejserlige sommerpalads og indrettede blandt andet et børnehjem for 300 børn og senere et pædagogseminarium 'Die Schule der Neuen Menschen'. Udlånt af Ilse Springinsfeld.

Kanitz som soldat. Postkort fra den 13. marts 1917. Kanitz tyske kurrentskrift er vanskelig at tyde, men han har angiveligt sendt Hermine Weinreib en hilsen fra en lille ferie (JB). Udlånt af Ilse Springinsfeld.

gorier i Kanitz' pædagogik frem. De yder hans pædagogik helt retfærdighed, men dækkende kan det ikke blive her. Kanitz leverede en skarp kritik af arbejderforældrenes børneopdragelse og tilsvarende af både skolens og børneinstitutionernes opdragelse. Han argumenterede for solidariske relationer mellem børn og voksne. '*Kooperationen er det eneste kategoriske imperativ*' børnene skal møde, som han udtrykte sig. Børnene skulle deltage i kulturens udvikling og lære af den. Ikke skilles fra den. '*Børnene skal ikke kun vandre i naturen, men også i kulturen*', skrev Kanitz i en kritik af især de tyske '*Kinderfreunde*', der efter hans mening lå under for et romantisk natur- og opdragelsessyn. Skolen ønskede Kanitz at reformere, især gennem nye læreformer, der var båret af sociologisk tænkning og han fremførte mange konkrete forslag til et fagligt indhold, der samlet kan kaldes et polyteknisk skolesyn. De fleste af disse overvejelser skrev Kanitz i sin dissertation '*Familienerziehung, Staatserziehung und Gesellschaftserziehung*' fra 1922¹⁷ – i forhold til Kanitz' øvrige produktion et overset værk, hvilket er ganske ufortjent. Kanitz formulerede her, det der var et opgør med den autoritære skole. Han forlangte andre omgangs- og samarbejdsformer mellem elever og lærere og han skitserede nye krav til fag og metoder. Metoder der skulle være i overensstemmelse med udviklingen af det han kaldte sociologisk tænkning. Hans skolekritik og kritikken af opdragelsen i familien hvilede blandt andet på en række interviews og samtaler med børnene.

Fremkomst af reformpædagogik og krigsafslutninger hører sammen. Således efter verdenskrigene og Vietnamkrigen i det tyvende århundrede. Eksemplerne er mange og begrundelserne gode. Men der leveres ikke dækkende svar til en forståelse af Kanitz' pædagogik ved alene at betragte hans arbejde som et led i denne række. Jeg skal derfor pege på andre forhold, som jeg finder betydende. Af pladshensyn må jeg afstå fra egentlige begrundelser. Det følgende får derfor karakter af 'statements'.

I 1867 blev '*Arbeiter-Bildungs-Verein*' stiftet. Interessen for oplysnings- og kulturarbejde var betinget af de kulturkampe, der udspillede sig mellem det katolske overherredømme og det store riges mange forskellige befolkningsgrupper. Det var det folkelige oplysningsarbejde og kulturarbejde i bred forstand, der i begyndelsen blev indgangen til en socialistisk praksis. Først i 1888 blev '*Österreichischen Sozialdemokratie*' stiftet og Victor Adler sendte for egen regning '*Arbeiterzeitung*' på gaden.¹⁸ I '*Die Freie Lehrstimme*' fra 1893 kritiseres den autoritære, katolske skole. Den senere undervisningsminister Otto Glöckel og overborgmester i Wien Karl Seitz var blandt kritikerne.¹⁹ Myndighederne reagerede med afskedigelser af socialistiske lærere. '*Verein Jugendlicher Arbeiter*' fra 1894 havde fra starten kulturarbejdet som et meget centralt programpunkt, uden tilsidesættelse af arbejdet for ændringer af de umenneskelige arbejdsvilkår for lærlinge og ungarbejdere.

I 1904-1905 oprettes arbejderhøjskoler og foreningen '*Zukunft*' ser dagens lys ved Wiens Universitet.²⁰ Frem til udbruddet af første verdenskrig udgiver '*Zukunft*' de såkaldte '*Marx-Studien*', der bliver helt centrale tekster for udformningen af de teoretiske positioner og den praktiske politik under den 1. Republik. Her skal blot nævnes to vigtige skikkelser: Otto Bauer, der stod i spidsen for Socialdemokratiet samt juristen og sociologen Max Adler. Det var Bauer, der sent i tyverne, som Norbert Fluger udtrykker det i en artikel fra 1973, '*nærmest retrospektivt*' knyttede begrebet '*Austro-marxisme*' til den wienske politiks teorigrundlag.²¹ Det var Max Adler, om nogen, der ideologisk udfordrede andre socialdemokratiske og kommunistiske partier gennem vedholdende argumentation for at betragte Marx' arbejder som sociologiske og ikke filosofiske. Kants moralfilosofi forsøgte Adler at indtænke i Kooperationen for herigennem at give solidariteten mæle. Hertil kommer Adlers vidtrækkende dannelsessyn, for eksempel i hans skriftrække '*Neue Menschen*' og hans bog af samme navn.²²

Kanitz delte Adlers fremstilling. '*Austro-*

marxismen' var andet og mere end en *Neokantiansk* strømning, men det var den også.

Die Kinderfreunde

I 1908 oprettede socialdemokraten Anton Afritsch hjemme i Graz '*Die Kinderfreunde*' som partiets børneorganisation.²³ Hurtigt herefter blev der oprettet afdelinger også i Wien. Omkring 1910 med en femtenårig Kanitz som frivillig medarbejder ved '*Alsergrund*'-afdelingen, som blev ledet af købmandsenken Hermine Weinreib.²⁴

På det tidspunkt deltog Kanitz allerede i '*Verein Jugendlicher Arbeiter*' og i valgkampen for socialdemokratiets Max Winter. Arbejdet i '*Die Kinderfreunde*' havde fra starten karakter af nødhjælp gennem de såkaldte '*Suppe- und Tee-Anstalten*' og man forsøgte at skaffe bedre tøj til de mange forhutlede arbejderbørn, der kom her. Børnenes vilkår forværredes svært under krigen og arbejdet i '*Die Kinderfreunde*' intensiveredes. Mod krigens slutning blev mange børn sendt på rekreati-
onsophold også til udlandet, herunder som bekendt til Danmark.²⁵ Under krigen ændrede arbejdet karakter ikke mindst i kraft af Kanitz' indsats. Han var nu med støtte fra Max Winter og Hermine Weinreib i gang med pædagogiske studier ved Wiens Universitet. Da han først efter kassationer endelig blev indkaldt til militærtjeneste fik han tjeneste i Wien og kunne fortsætte sit pædagogiske arbejde og senere også sine studier. Uniformen og støvlerne var et klart fremskridt for den fattige Kanitz.²⁶

Efter krigens afslutning krævede mange arbejdere en '*Rådsrepublik*', men Socialdemokratiet veg tilbage og dannede koalitionsregering, der ikke holdt længe. Men i Wien, der fik status som delstat havde partiet absolut flertal frem til 1934.

Børnerepublikken Gmünd og Schloss Schönbrunn

I sommeren 1919 foranstaltede Kanitz med få medarbejdere to kolonier på hver seks uger for omkring 700 børn. Her gennemførte Ka-

nitz sine tanker om børnenes *selvforvaltning* og *ledelse* af lejrlevet. Der var kun 5-6 pædagoger i lejren.²⁷ På vej til lejren havde Max Winter og Kanitz talt om det store behov for institutioner, herunder børnehjem. Det blev besluttet, at besætte kejserens sommerresidens Schloss Schönbrunn. Her var der plads. Kejserparret havde forladt Wien, så sådan blev det. Snart rykkede 300 sultne børn ind i de kejserlige gemakker.

Børnehjemmet havde fået sin ramme. Schönbrunn blev '*Die Kinderfreundes*' faste hovedkvarter.²⁸ Kanitz var året før blevet ansat som leder af hele børneorganisationen og af '*Die Sozialistische Erziehung*' som redaktør.²⁹

I begyndelsen af tyverne oprettede Kanitz en treårig pædagoguddannelse på Schloss Schönbrunn. Eleverne var overvejende piger på 15-16 år, der blev rekrutteret fra '*Kinderfreundes*' lokalafdelinger i Wien og i det øvrige Østrig. Lærerkræfterne var prominente. Flere kom fra Wiens Universitet. Her skal kun nævnes Alfred Adler, der underviste i psykologi og Max Adler, der underviste i sociologi. Selv underviste Kanitz i socialistisk opdragelse, historie og rytmik.³⁰ Seminariet måtte lukke efter få år, da der også i partiets egne rækker var modstand mod projektet. Det kan have sammenhæng med Kanitz' skarpe kritik af arbejderfamiliernes børneopdragelse, som han kaldte usolidarisk, og med den '*kulturrevolutionære*' udformning, han gav sin pædagogik. '*Die Schule der Neuen Menschen*', kaldte eleverne seminariet.³¹

Miljøet på Schönbrunn forblev et pædagogisk center også efter seminarielukningen. Her havde også Karl Popper sin gang og Schönbrunn var udgangspunkt for de mange pædagogiske og kulturelle arrangementer. Kanitz havde publiceret inden dissertationen i 1922, men det blev i årene mellem 1922 og 1932 at han udgav skrifter over forskellige pædagogiske temaer.³² Her fremførte Kanitz kravet om at sammentænke det socialistiske opdragelsesperspektiv med sundheds- og socialreformprogrammerne. I flere undersøgelser blandt børnene søgte Kanitz at afdække børnenes indsigter (eller mangel på samme),

'Kinder-Republik-Gmünd' i 1919. Kanitz sammen med den øvrige ledelse af lejren. Udlånt af Ilse Springinsfeld.

deres meninger og erfaringer. Hans direkte kontakt med børnene gav mange informationer om børnenes syn på forældre, skole, kultur, arbejde, politik, etik og moral, seksualitet, religiøsitet, m.v. Resultaterne lagde Kanitz straks til grund for sin praksis.³³

Fra midten af 1920-erne blev Kanitz også tilknyttet arbejdet i '*Sozialistische-Arbeiter-Jugend*' efter anmodning fra de unge og han repræsenterede Østrig i '*Sozialistische-Jugend Internationale*' samtidig med undervisning på Arbejderhøjskolen og det fortsatte arbejde i '*Die Kinderfreunde*'.³⁴ Fra 1929 påtog Kanitz sig også en række organisatoriske opgaver og han blev indvalgt i parlamentet i 1932.

Pædagogik som service

I det følgende skal jeg forsøge en indkredsning af nogle temaer fra Kanitz' pædagogik, der kan bidrage til den aktuelle pædagogiske debat. Tendentielt erstattes pædagogikkens opdragelsesperspektiv i dag med 'individualiserede serviceydelser'. Socialpædagogik virker indholdstømt og benyttes nærmest kun som et strukturbegreb. Det opfattes som et fremskridt, at børnekultur er selvstændiggjort, lever sit eget liv på markedsvilkår, skilt fra voksenlivet. 'Sygeliggørelse' af barndommen i form af adfærdsmæssige diagnostiseringer kommer i bølger med stigmatisering af børn som et forudsigeligt resultat.

Relationer mellem børn og voksne og børn og pædagoger er – ovenstående til trods – udviklet i positiv, mere ligeværdig retning, set over en kort årrække.

'*Ven og kammerat med børnene*' som Kanitz udtrykte sig viser naturligvis, at der er gået firs år siden den pædagogiske praksis i '*Det Røde Wien*', men hvad har vi sat i stedet?

De rejste problemer løses ikke ved historiske tilbageblik, men jeg tror heller ikke de kan løses uden. Børneopdragelsen privatiseres på en sådan måde, at vi taber forståelsen for det unikke udviklingspotentiale for barnet, der ligger i 'at træde ind i samfundet'. Når det perspektiv utydeliggøres ændres institutionelle formål. Der er risiko for at den fælles me-

ning går tabt. Kanitz' tilgang til pædagogik forudsatte tilegnelse i praksisfællesskabet og udvikling af det han kaldte '*sociologisk tænkning*' hos børnene gennem deltagelse i og udvikling af kultur- og samfundsliv. For ham må vores eksklusion af børnekulturen virke uforståelig. Råderet over egen og fælles historie og børnenes deltagelse i samfundslivet argumenterede han for og søgte at praktisere blandt de flere hundrede tusinde børn, der var '*Die Kinderfreunde*'. Børnene skulle ikke 'efterlades', men de skulle også lære, både den nyeste videnskabelige indsigt og musiske fag på et 'selvvirksomhedens' grundlag og med 'sociologiske' metoder.

Det er bemærkelsesværdigt og vi kan opfatte det som lidt naivt, at trods ringe skolekundskaber, udbredt alkoholisme blandt børnene og andre alvorlige fattigdomsproblemer blev ingen børn udskilt. Deltagelsen var for alle, integration var et absolut begreb. Kanitz forstod uligheden i relationerne mellem børn og pædagoger. Betingelserne for at nå fælles mål byggede på en asymmetrisk relation. På den måde blev ligeværdige relationer et udviklings- og solidaritetsprojekt, ikke, som vi ser omridset af nu, en forudsætning. Det er den '*solidaritet uden forbehold*' i Kanitz' pædagogik jeg ønsker at pege på. At hans indsigter og arbejde synes i færd med at forsvinde i historiens glemsel styrker ikke troværdigheden af pædagogikken som fag.

Biografi

Otto Felix Kanitz blev født 5.februar 1894 i Wien. Hans familie tilhørte Wiens jødiske samfund. Faderen var forretningsmand og moderen stod for husholdningen. Det var et hjem med stuepige og klaver. Da Kanitz var 5 år blev familien opløst. Faderen lod Kanitz og hans to ældre brødre døbe og overlod dem derpå til et berygtet katolsk vajsenhus i Wien. Her tilbragte Kanitz barndommen uden kontakt med sin jødiske familie eller med faderens nye katolske familie. Da faderen døde i 1907 forlod Kanitz vajsenhuset og gik i lære, først som elektriker, men kort efter blev han

Ledelsesmøde i 'Sozialistische-Arbeiter-Jugend' i Gamling 1930. Nr. 2 fra venstre er Bruno Kreisky. Det er Kanitz i midten. Foto fra Wolfgang Neugebauer, 1975, 'Bauvolk der kommende Welt' Wien. Europaverlag, p.497. 'Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes'.

handelslærling og gennemføre uddannelsen med udmærkelse.³⁵ Inden krigen fik Kanitz igen kontakt til sin moder og søster samt til halvsøsteren.

Det var i lærlingetiden at Kanitz indledte sit pædagogiske- og politiske arbejde. Fra 1918 var Kanitz leder af '*Die Kinderfreunde*', han sad i ledelsen af '*Sozialistische-Arbeiter-Jugend*' og han ledte pædagogseminariet på Schloss Schönbrunn. I 1922 fik han doktorgrad fra Wiens Universitet for afhandlingen om opdragelse.

Han repræsenterede Østrig i '*Sozialistische-Jugend-Internationale*' og var redaktør af og flittig skribent i '*Die Sozialistische Erziehung*'³⁶ I 1929 var han en af hovedkræfterne bag den internationale ungdomsfestival i Wien med deltagelse af over 100.000 unge. Allerede fra omkring 1928 advarede han i en række indlæg i den socialistiske børneavis '*Kinderland*' mod nazismen. Fra 1932 var Kanitz derudover som nævnt medlem af parlamentet.³⁷

Der er ikke vidnesbyrd om, hvad der fik Kanitz til i ung alder at tilslutte sig Socialdemokratiet og vælge pædagogikken, men der kan være en sammenhæng mellem personlige afsavn i opvæksten og det fællesskab han så mødte i '*Verein-Jugendlicher-Arbeiter*'.

Afstanden fra det katolske vajsenhus til Alsergrund, hvor Hermine Weinreibs '*Kinderfreunde*' virkede var beskeden. Selv udtalte Kanitz sig ikke om sin opvækst. Hans mange skrifter rummer næsten ingen biografiske oplysninger.

Efter flugten til Brno i 1934 og hans tilbagevenden til Wien i 1936-37 blev Kanitz arresteret og deporteret til KZ Buchenwald, hvor han som nævnt døde den 27.marts 1940. Kanitz skrev også direkte til børnene i '*Kinderland*' som nævnt blandt andet om Nazismens meneskesyn.³⁸

Vennen og arbejdskammeraten Anton Tesarek skrev i anledning af 50-året for oprettelsen

af '*Die Kinderfreunde*' i 1958 om Kanitz sidste tid i KZ-Buchenwald:

'Hans sidste tanker gik til den socialistiske opdragelsesbevægelse, '*Die Kinderfreunde*' og til børnene'.³⁹

Noter

1. Næsten 25% af skatteindtægterne i delstaten Wien blev i 1920'erne anvendt til boligbyggeri. Mange bygninger bærer fortsat inskription på gavlen, der vidner herom. For eksempel. '*Denne bolig er rejst af byen Wien for de særlige boligskattemidler*'. Se også Wolfgang Maderthaner, 1994, '*Dokumentation*', nr.1, p.1, Wien. Verein für Geschichte der Arbeiterbewegung, VGA. Bertelsen, 2001, '*En proletar slår ikke sine børn*', p.154
2. Sociologen Otto Neurath knyttede en række kunstnere til det særlige unikke brugsgrafiske oplysningsarbejde. Eksempler herpå. Bertelsen, 2001, p.123, pp.135-137 og p.186.
3. J. Schneider og C. Zell, 1934, '*Der Fall des Roten Festung*', Wien. Manzsch Verlag Universitäts Buchhandlung, p.17; Wolfgang Maderthaner, 1994, '*Dokumentation*', nr.1., pp. 16-17, Bertelsen, 2001, p.92.
4. Kanitz blev i 1932 valgt til delstaten Wiens parlament for Socialdemokratiet. Partiet fik ved valget 660.000 stemmer her kun to år før borgerkrigen. Valget af Kanitz betød ikke at han opgav ledelsen af '*Kinderfreunde*' eller sit arbejde i '*Sozialistische-Arbeiter-Jugend*'.
5. Kanitz blev i 1928 gift med pædagogen Maria Grabenwöger. Datteren Ilse (Springinsfeld) er født samme år. Ilse Springinsfeld er fortsat bosat i Wien.
6. John Bertelsen, 2001, '*En proletar slår ikke sine børn*' – Otto Felix Kanitz' pædagogik i '*Det Røde Wien*' 1918 – 1934', forlaget Forum for Skabende Arbejde, 341 p. German abstract. Forskningsbibliotekar Gerd Callesen og jeg har desuden udarbejdet en Kanitz-bibliografi, der på dansk og tysk er udkommet i ABAs bibliografiske serie: John Bertelsen og Gerd Callesen, 2001, '*Den socialistiske pædagog Otto Felix Kanitz skrifter fra 'Det Røde Wien' 1919 – 1934*', København. Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv. ABAs bibliografiske serie 11. Materialet til min bog, som denne artikel bygger på, er især indsamlet i wienske arkiver og ved ABA – blandt andet i følgende arkiver: Stiftung Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes, DÖW; Verein für Geschichte der Arbeiterbewegung, VGA; Kammer für Arbeiter und

Angestellte für Wien, AK; Archiv der Stadt Wien, AW; Ilse Springinsfelds (Kanitz) private arkiv, IK. I 'Arbejderhistorie' nr. 2/2002 anmeldes bogen af Niels Rosendal Jensen. Flere af de benyttede fotos i denne artikel blev offentliggjort første gang ved udgivelsen af min bog i 2001.

7. Elenius Koch, 1931, *Børneopdragelse og Klassekamp* i 'Socialisten' nr.1; C.L. Skjoldbo, 1934, 'Socialismen og Den frie Skole' i 'Socialisten' nr.1; Ellen Andresen, 1934, 'Socialismen og den frie Skole – En Kommentar til C.L. Skjoldbos artikel'; i 'Socialisten' nr. 2. Se også Ib Bondebjerg og Olav Harsløv, 1979, 'Arbejderkultur' 1924-1948, København. Medusa. Det er værd at bemærke, at den danske diskussion først fandt sted, da det østrigske opdragelsesprojekt stod for fald.

8. Otto Felix Kanitz, 1932, 'Fremtidens Stridsmænd', København. Arbejder Ungdommens Forlag, AUF. Originaludgaven: Otto Felix Kanitz, 1929, 'Kämpfer der Zukunft. Eine systematische Darstellung der sozialistischen Erziehungsgrundsätze', Wien. Verlag Jungbrunnen. Findes i ABAs samling. Faksimille af forsiden hos Bertelsen, 2001, p.289.

9. Julius Bomholt, 1932, 'Arbejderkultur', København. Fremad.

10. I 'Arbeiterzeitung' den 10. juni 1934. Trykt i Brno. Avisen udkom illegalt i Wien. DÖW. Bertelsen, 2001, p.54

11. Det blev dog til enkelte digte. Et eksempel herpå fra juni 1934 skrevet i Brno handler om længslen efter Wien. 'Mitteilungen' 9/2001, p.153. DÖW. Anledningen til genoptrykket i 'Mitteilungen' var udgivelsen af vores Kanitzbibliografi. I sine unge år skrev Kanitz flere digte og sange. Fra 1928 findes en indspilning af hans 'Von was leben die Leute?' med 'Wiener Kabarettisten' (jødiske socialistiske kunstnere), Paderborner Archiv zur Geschichte der Arbeiterbewegung.

12. I en samtale med mig har Ilse Springinsfeld berettet om enkelte besøg hos faderen i Brno i løbet af 1936. Mor og datter blev af de nye myndigheder sat ud af deres bolig på Schloss Schönbrunn i februar 1934 og genhuset i en barak. Maria Kanitz fik forbud mod at arbejde som pædagog. Som socialist gift med en jødisk socialistisk mand var hun afskåret fra at få arbejde. Interview i Wien 1998.

13. Regimet tillod i nogen udstrækning de politiske flygtninge fra februardagene i 1934 at vende tilbage til Wien. Men det kunne alene ske ved underskrivelse af en erklæring om at man afsvor sit socialistiske sindelag. Kanitz afgav mig bekendt ikke en sådan erklæring. Det bestyrkes af et arkivindlæg af Maria Kanitz DÖW. Alligevel blev hans eftermæle belastet af formodninger om, at han skulle have afgivet en sådan erklæring. Det fremgår af en nekrolog i 'Der Kampf'

fra juni 1940, nr.10. 'Notizen'. Wien. AK.Bertelsen, 2001, pp.65-66.

14. Gestapos rapporter om Kanitz og arrestationsordren: 1 st.780/35.bericht der Staatsanwalt Wien I. Strafsache gegen Alfred Jöllinger (Rapporten 'belaster' Kanitz, der angiveligt har holdt møder med sin partikammerat Jöllinger om udgivelse af illegale skrifter. Pr.Z1.iv 2606/598/34 mrk. Schreiben. Landesgericht für Strafsachen. Wien DÖW. Bertelsen, 2001, p.66.

15. Otto Felix Kanitz, 1976, 'Proletarbarnet i det borgerlige samfund', København. Fremad. Både Werders teksudvalg fra 1970 og ovenstående danske udgivelse fra 1976 har lidt uheldige titler. Kanitz' originaltitler er følgende: 'Das proletarische Kind in der bürgerlichen Gesellschaft' fra 1925 og fire år senere i 1929 'Kämpfer der Zukunft'. Werders udgivelse indeholder også andre tekster (artikler) tekster. Den danske version fra 1976 alene et udvalg af de tekster Werder udgav.

16. Ellen Nørgaard og Spæt Henriksen, 1983, 'Vanløsedagbogen' – En reformpædagogisk praksis, København.

17. Otto Felix Kanitz, 1922, 'Familienerziehung, Staatserziehung und Gesellschaftserziehung', Wien. Universität Wien (Archiv). Jeg har haft adgang til Kanitz' originale skrift med håndskrevne bemærkninger, der enten må være Kanitz' egne eller stamme fra bedømmelsesudvalget.

18. Der var store vanskeligheder med at komme så vidt. Der skulle gentagne ansøgninger til før Victor Adler kunne sende 'Arbeiterzeitung' på gaden. Et omfattende bureaukrati og udbredt censur leverede solide bidrag til at forhale processen. De samme erfaringer havde man ved oprettelsen af 'Arbeiter-Bildungs-Verein', der selvsagt fik pålagt ikke at bedrive politisk virksomhed, men alene oplysningsvirksomhed.

19. Foruden Otto Glöckel og Karl Seitz deltog også Max Winter i arbejdet for at udvikle skolereformer. Max Winter blev bestyrelsesformand for 'Die Kinderfreunde'. Winter og Kanitz kom til at arbejde tæt sammen. Det har givet været ved Winters hjælp, at Kanitz i 1918 kunne påbegynde studier ved Wiens Universitet.

20. En god oversigtsartikel om austro-marxismen og 'Zukunft' findes hos: Norbert Fluger, 1973, 'Austro-marxisterne 1904-1934', Årbog for Arbejderbevægelsens Historie. Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie, København. GMT. Nr.3, pp.85-107

21. Curt Sørensen, 1992, 'Mellem demokrati og diktatur', Aarhus. Aarhus Universitetsforlag 2.bd. Bertelsen, 2001, 'Østrigs Socialdemokrati og Austro-marxismen', Kap.II, del 2 og 'Austro-marxismen, historie og skrifter', pp. 93-112.

22. 'Neue Menschen' var navnet på en skriferække som Max Adler udgav. Samtidig var det titlen på hans bog: Max Adler, 1926, 'Neue Menschen', Berlin. E. Laubsche Verlagsbuchhandlung. I skriferækken annonceredes et skrift af Kanitz, der næppe blev realiseret (Bertelsen og Callesen, 2001). Betegnelsen 'Neue Menschen' blev anvendt af Adler oa. i forbindelse med tidens dannelsesprojekt. Det nye menneskes deltagelse i samfunds- og kulturliv (ikke tilskuer til), den etiske fordring (Kants moralfilosofi overført på klassesammenhænge) og det jeg har kaldt 'solidaritet uden forbehold' var noget af det tankegods man søgte at realisere.
23. Om Anton Afritsch' pionerarbejde for arbejderbørnene: Anton Afritsch d.j., 1958, 'Der Kinderfreund und Anton Afritsch', Graz. Verlag Leykam. Anton Afritsch, 1921, 'Was wollen die Kinderfreunde?', Graz. Verlag des Arbeitervereins 'Kinderfreunde' in Steiermark.
24. Oplysningerne om Hermine Weinreiß er få. Men hun fortsatte sit pædagogiske arbejde helt frem til sin død i 1925. Kanitz' bog om proletarbarnet i det borgerlige samfund fra samme år er tilegnet Weinreiß.
25. Det danske 'Statspoliti' fik senere til opgave, at opspore og hjemsende omkring 300 unge 'wienerbørn', der fortsat opholdt sig i Danmark: 'Andragender om at de måtte få lov til at blive, i alt fald til efteråret, er blevet afslået' stod der i en notits i 'Lolland-Falsters Folketidene' den 26. marts 1925 (JB), Sigurd Jacobsen, 1943, 'Wienerbørn i Landflygtighed', København. Gyldendal. Se ligeledes: 'Der Zug ist zurückgefahren'. Jubilæumsskrift 1919-1959. Dansk-østrigsk udgivelse.
26. Fattigdomsproblemerne var meget store før krigen. Arbejderklassens situation forværredes alvorligt under krigen. Særligt børnene var udsatte. Kanitz var stort set uden midler i sine unge år. Han har givet nydt godt af suppe og the hos Hermine Weinreiß.
27. Der blev ifølge Kanitz gennemført to sådanne lejre i sommeren 1919. Hver af lejrene varede omkring 6 uger og der deltog 6-700 børn i hver lejr. Andre kilder: Werder, 1970 og Kotlan-Werner, 1982 omtaler 'Kinderrepublik Gmünd' som én lejr. Bertelsen, 2001, p.32 og pp.60-61.
28. Fra 1919 boede Kanitz på Schloss Schönbrunn. Fra 1928 sammen med sine kone Maria og deres datter Ilse.
- I 1924 blev Maria (Grabenwöger) uddannet pædagog fra 'Die Schule des Neuen Menschen'. På det tidspunkt var der foruden børnehjem, seminarium, kurser og foredrag også redaktion for 'Die Sozialistische Erziehung', Bertelsen, 2001, p.32 og pp.60-61.
29. Kanitz publicerede i en række tidsskrifter og i 'Arbeiterzeitung', men flittigst i 'Die Sozialistische Erziehung'. En række af Kanitz' skrifter er sat med en typografi og layout som var stærkt inspireret af samtidens Bauhausfunktionalisme. En tilgang, der også prægede boligbyggeriet. Eksempler hos Bertelsen og Callesen, 2001.
30. Undervisningsplanen var meget ambitiøs, stofmættet og ganske omfattende. Man efterlades undren ved en sammenligning med vores aktuelle danske bekendtgørelse om pædagoguddannelsens indhold? Det er bemærkelsesværdigt, at Freuds psykologi ikke havde nogen plads i Kanitz' pædagogiske tænkning. Han var optaget af Paul Natorps socialpædagogik, den nu glemte sociolog Otto Rühle og i nogen udstrækning af Alfred Adlers psykologi – foruden naturligvis af Marx og Kant. Ganske anderledes indenfor det tyske 'Kinderfreunde'. Undervisningsplanen på Schönbrunn: Bertelsen, 2001, pp.59-60 og pp.220-221.
31. Båndudskrift fra udsendelse i Österreichischen Rundfunk, ÖRF, 1994, 'Die Schule der Neuen Menschen' (JB).
32. Her skal peges på 'Kinderfreunde – Arbeit und Klassenkampf' fra 1919. Trykt i 'Der Kampf', der var Socialdemokratiets tidsskrift. 'Klassenpädagogik' fra 1921 i 'Die Sozialistische Erziehung' 1. Årg., nr.3,4 og 5 samt 'Die Erziehungsaufgaben des Arbeitervereins Kinderfreunde' fra samme år. Udgivet på 'Vorwärts', der var et af flere forlag som 'Die Kinderfreunde' oprettede.
33. Bertelsen, 2001, pp.178-179 og pp.207-208.
34. 'Sozialistische-Jugend-Internationale' 1925, nr.1. p.13. Ledelsesmøde på 'De Paasheuvel' i Holland.
35. Der findes en kortfattet Kanitz biografi hos Lutz von Werder (Werder, 1970) Endvidere hos Henriette Kotlan-Werner (Kotlan-Werner, 1982) samt hos Bertelsen, 2001, pp.45-65.
36. Der er artikler af Kanitz i stort set alle numre af 'Die Sozialistische Erziehung'. Han publicerede også i andre tidsskrifter. Særligt var han en flittig bidragsyder til 'Kinderland', hvor han henvendte sig direkte til børnene. Hertil bogproduktion og en del digte, sang, lege og flere skuespil til børn. Desuden skrev han faglig håndbog for 'Sozialistische-Arbeiter-Jugend' gennem flere år. (Bertelsen og Callesen, 2001).
37. Ved delstatsvalget i 1932 fik Nationalsocialisterne en tilslutning på 200.000. To år tidligere i 1930 var der valg Nationalforsamlingen. Her var opbakningen til Nationalsocialisterne på omkring 50.000 stemmer. Socialdemokratiet fik 660.000 stemmer ved delstatsvalget i 1932.
38. Se 'Kinderland' 1929, 10.årg. nr.7 (Archiv WGA Bertelsen, 2001, p.288 (Forsiden af 'Kinderland')).
39. Anton Tesarek, 1958, 'Die österreichischen Kinderfreunde', Wien. Verlag Junfermann, pp.120-121.

Abstract

John Bertelsen: Solidarity without reservation, *Arbejderhistorie* 1/2003, p. 1-13.

Otto Felix Kanitz was the central figure in the socialist, socio-educational work in 'Red Vienna' from the foundation of the first republic in 1918 to the civil war and the break down in February 1934. In 1918 Kanitz became the leader of the children's organization 'Die Kinderfreunde', and he was part of the leadership of 'Sozialistische-Arbeiter-Jugend' and he represented Austria in 'Sozialistische-Jugend-Internationale'. Kanitz was editor of 'Die Sozialistische Erziehung'. Between 1919 and 1934 he had a large professional production.

In 1922 Kanitz received a doctor's degree for his thesis 'Familienerziehung, Staatserziehung und Gesellschaftserziehung'. In 1932 he was elected to the parliament in land Vienna for the Social Democratic Party, who was in control throughout the whole period. Kanitz had take refuge in Brno after the civil war. He returned to Vienna in 1936-37 and he was arrested by the Nazis in 1938 and deported to the concentration camp Buchenwald, where he died in 1940.

His pedagogical work affected several hundred thousand children and teenagers from Vienna and other parts of Austria. 'Die Kinderfreunde' established itself on the former imperial summer residence Schloss Schönbrunn, where a orphanage was established and for some years also a college for training of social care teachers with education of three years duration. The enrolled students were 15-16 year old girls recruited from 'Die Kinderfreundes' departments. Kanitz had a critical attitude towards the working-class families upbringing of their children, and towards the contents and methods of instruction in the

schools. His own educational theory and practice is a reaction to this.

Kanitz who came from a Jewish family grew up in a catholic orphanage and as a 15 year old apprentice he joined 'Verein-Jugendlicher-Arbeiter', and before the war he started working in 'Die Kinderfreunde', which had started to work in Vienna around 1910. During the war the conditions for children became even worse, so this work continued. Immediately after the war Kanitz began his socio-educational work, which then was unfolded both theoretically and practically in the following years.

The pedagogy of Kanitz seems to have been forgotten in the history of the profession which is quite undeserved. It is my ambition to re-introduce it into its proper place and also to point to his views and insight which contribute to make the current socio-educational discussion more faceted. It is a question of central categories from his understanding of culture, his view on pedagogical relations, on integration, his sociological methods, and his understanding of self-activity of children, and 'as the only categorical imperative' the children was met with the co-operation.

His theoretical roots was in the 'Austro-marxism', in the cultural and educational tradition, which was developed amongst socialists already in Imperial Austria. Kanitz work together with the German sociologist Otto Rühle, with the sociologist and lawyer Max Adler and the psychologist Alfred Adler. His pedagogics can be described as 'solidarity without reservation'.

John Bertelsen
Lektor, cand.pæd.pæd.
Idalundvej 14
4990 Sakskøbing
54706641, john_bertelsen@hotmail.com